Українська музична культура

УДК 78.082

DOI 10.15421/22181

Башмакова Наталія Вікторівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
кафедра „Народні інструменти”
Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
тел. (095) 553 - 08 - 93
e-mail: nbashmakova.7@gmail.com

Мушинський Владислав Віталійович,
магістрант кафедри „Народні інструменти”
Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки
тел. (067) 631 - 39 - 58
e-mail: vladislav.mushinskyi@gmail.com

КОНЦЕРТ ДЛЯ БАЯНА З ОРКЕСТРОМ № 1 АНАТОЛІЯ ГАЙДЕНКА: АСПЕКТИ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЖАНРУ

Мета статті – виявлення особливостей втілення жанру концерту в баянно-акордеонній творчості композитора, баяніста, заслуженого діяча мистецтв України, професора, члена Національної спілки композиторів України Анатолія Павловича Гайденка. Ціль роботи зумовлює наступні завдання, а саме окреслення стилістичних ліній художньо-творчого почерку А.Гайденка з визначенням у ньому ролі баянної складової та проведення аналізу Концерту для баяна з оркестром № 1 з огляду композиційно-драматургічних особливостей означеного твору. **Методологія** дослідження формується у взаємодії насамперед порівняльно-аналітичного, системного та історичного методів вивчення означеної проблематики. Винятково вагоме значення у проведенні окресленого дослідження мають методи емпіричної природи, зокрема спостереження та узагальнення, які дозволяють на практичному рівні здійснювати вивчення запропонованої теми. **Наукова новизна** публікації визначається фактом первинності

здійснення аналізу Концерту для баяна з оркестром № 1 Анатолія Гайденка з позиції виявлення специфіки баянно-концертного стилю відомого українського композитора. Пропонована робота створює широкі можливості до теоретичної та практичної популяризації як щойно означеного концерту, так і в цілому багатого за жанрово-стильовими ознаками композиторського доробку знаного вітчизняного майстра. **Висновки.** Проведений аналіз Концерту для баяна з оркестром № 1 Анатолія Гайденка дозволяє класифікувати означений твір як масштабну та надзвичайно яскраву, художньо виразну композицію автора-баяніста, в якій український митець виразно відтворює власне, індивідуально-свідоме розуміння концертної форми в її баянному академічному втіленні, створюючи з'єднанням неофольклорних і неокласичних витоків яскраво-переконливу, оригінальну концепцію українського баянного концерту.

Ключові слова: баяно-акордеонне мистецтво, концерт для баяна, композиторська інтерпретація жанру, стиль, неофольклор, неокласика.

Башмакова Наталья Викторовна, кандидат искусствоведения, доцент, кафедра „Народные инструменты” Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки

Мушинский Владислав Витальевич, магистрант кафедры „Народные инструменты” Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки

Концерт для баяна с оркестром № 1 Анатолия Гайдено: аспекты композиторской интерпретации жанра

Цель статьи – раскрытие особенностей воплощения жанра концерта в баянно-аккордеонном творчестве композитора, баяниста, заслуженного деятеля искусств Украины, профессора, члена Национального союза композиторов Украины Анатолия Павловича Гайдено. Тематика работы обуславливает следующие задачи, а именно очерчивание стилистических линий художественно-творческого почерка А. Гайдено с определением в нём роли баянной составляющей и проведением анализа Концерта для баяна с оркестром № 1 с точки зрения композиционно-драматургических особенностей данного произведения. **Методология** исследования формируется во взаимодействии

прежде всего сравнительно-аналитического, системного и исторического методов изучения очерченной проблематики. Чрезвычайно весомое значение в проведении обозначенного исследования имеют методы эмпирической природы – наблюдение и обобщение, которые позволяют на практическом уровне проводить изучение предлагаемой темы. **Научная новизна** публикации определяется фактом первородного свершения анализа Концерта для баяна с оркестром № 1 Анатолия Гайденко с позиции выявления специфики баяно-концертного стиля известного украинского композитора. Представляемая работа создаёт широкие возможности к теоретической и практической популяризации как отмеченного концерта, так и в целом богатых по жанрово-стилевым чертам композиторских творений знаменитого отечественного мастера. **Выводы.** Проведенный анализ Концерта для баяна с оркестром № 1 Анатолия Гайденко позволяет классифицировать это произведение как масштабную и крайне яркую, художественно выразительную композицию автора-баяниста, в которой украинский мастер выразительно отображает собственное, индивидуально-осознанное понимание концертной формы в её баянном академическом воплощении, создавая единением неофольклорных и неоклассических истоков ярко-убедительную, оригинальную концепцию украинского баянного концерта.

Ключевые слова: баяно-акордеонное искусство, концерт для баяна, композиторская интерпретация жанра, стиль, неофольклор, неоклассика.

Bashmakova Natalya, the candidate of Arts, docent, the „Folk instruments” chair for Mikhail Glinka academy music of Dnepropetrovsk region

Mushinsky Vladislav, the graduate student of „Folk instruments” chair for Mikhail Glinka academy music of Dnepropetrovsk region

Concert for accordion and orchestra № 1 by Anatoly Gaidenko: aspects of the composer's interpretation of the genre

The purpose of represented article is detecting the features incarnation of genre concert into accordion creation by composer, accordionist, honored art worker of Ukraine, professor, member of the national union composers of Ukraine Anatoly Gaydenko. Subjects of the scientific investigation stipulates the next essential tasks exactly

delineating style lines of artistically-creative handwriting by Anatoly Gaydenko with defining in it role from accordion's segment and implementing the analysis of the Concert for accordion with orchestra №1 from point of view compositionally-dramatic peculiarities of this masterpiece. **Methodology** of this exploration is forming from interaction in first all comparative-analytic, systematic and historical methods concerning study outlined problems. Methods of the empirical nature a namely observation and generalization has immensely weighty significance into realizing underlined disquisition. These specialized methods allow to carrying out study of the represented theme on practical level. **Scientific newness** of the publication is determining from the fact of an initial accomplishment the analysis of the Concert for accordion with orchestra № 1 by Anatoly Gaydenko from the position revealing the particulates of accordion-concert style by renowned Ukrainian composer. Signified research makes wide possibilities to theoretical and practical popularization as the noted concert and in completely large at the genre-style attributes composer's creations celebrated domestic master. **Conclusions.** The carried out analysis of the Concert for accordion with orchestra № 1 by Anatoly Gaydenko allows to classify this masterpiece as big-scale and enormously bright, artistically expressive composition by author-accordion. Ukrainian music master emotional reflects own individually understood the awareness of concert form in its accordion academic incarnation in this composition, creating by the process uniting of neofolk and neoclassic sources brilliantly convincing, original concept of the Ukrainian accordion concert.

The key words: bayan-accordion art, concert for bayan, composer's interpretation of the genre, style, neofolklor, neoclassicism.

Постановка проблеми. Баянне і акордеонне мистецтво у своєму розвитку пройшло ті самі стадії, що й інші інструментально-видові стилі, наприклад, такі класичні як фортепіанний або скрипковий. Однак часові параметри формування цих стилів були різними. Баянний стиль належить до пізніших і його формування та розквіт фактично відбувались вже у ХХ столітті. До цього баян і його європейський варіант (клавішний акордеон) перебували в руслі прикладного музикування, пов'язаного з музикою побуту, а також з фольклором.

Баяно-акордеонне мистецтво, зберігаючи свої демократичні основи, в XX столітті поступово вийшло на універсальний академічний рівень. Цьому сприяло, в першу чергу, створення готово-виборного інструмента, придатного для виконання музики різноманітної фактури. Еволюція конструкції відобразилась на еволюції жанрів баяно-акордеонної музики – у другій половині XX сторіччя, відбувався активний розвиток таких великих та базових жанрів як концерт, соната, сюїта та розгорнуті цикли варіацій.

Актуальність дослідження визначається зверненням науковців до одного з найвідоміших творів у концертно-сольному академічному репертуарі сучасних баяністів (як вітчизняної, так і закордонної виконавських шкіл), а саме Концерту для баяна з оркестром № 1 українського композитора, баяніста, професора, заслуженого діяча мистецтв України Анатолія Гайденка.

Огляд літератури. У сучасних працях, присвячених різноманітним проблемам баяно-акордеонного мистецтва (М.Імханицький, М. Давидов, А. Сташевський, С. Пташенко, А. Семешко [1-5]) жанр концерту для баяна розглядається лише оглядово, у зв'язку з творчістю окремих композиторів-баяністів.

Відтак, розпочате у представленій статті вивчення баянно-концертного жанрового напрямку творчості відомого харківського композитора, викладача А.П. Гайденка (на матеріалі Концерту для баяна з оркестром № 1) є необхідним як у дослідному плані, так і з позиції висвітлення академічної виконавської проблематики.

Мета статті – виявити особливості втілення жанру концерту в баяно-акордеонній творчості А.П. Гайденка. З означеною ціллю пов'язані наступні дослідницькі завдання:

- окреслити стилістичні лінії творчого стилю А. Гайденка та визначити у ньому роль баянної складової;
- проаналізувати з позицій композиційно-драматургічних особливостей Концерт для баяна з оркестром № 1 А. Гайденка.

Об'єктом дослідження є баяно-акордеонне мистецтво відомого українського композитора Анатолія Гайденка, а **предметом** – його Концерт для баяна з оркестром № 1 у світлі найбільш характерологічних ознак композиторської інтерпретації жанру.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи композиторський стиль Анатолія Гайденка, в першу чергу слід

відзначити тип мислення майстра, який відповідає композиторам-симфоністам. У його творчості немає обмеження лише баянним напрямком; у ній представлені різні жанри, які композитор втілює з позицій власного авторського стилю, характерними особливостями якого є:

- міцна опора на традиції української музики, пов'язані з перетворенням фольклору (неофольклоризм);
- моделювання класико-романтичних принципів у широкій області формоутворення, гармонії та фактури, в їх сучасному представленні (неокласицизм).

Ці стилістичні лінії у творчості композитора поєднуються і взаємодіють, утворюючи різні синтези, що відбивається й через використання жанрових моделей [4, 34].

Саме у камерно-інструментальній сфері творчості А. Гайденка, зокрема у великих жанрах, найбільш яскраво відображено симфонічний принцип мислення. При цьому симфонізм у стилі композитора тяжіє до жанрового типу, що відображено через узагальнену програмність його оркестрових творів – поема „Монумент” (1976), Симфонія в 4-х частинах (1983), Концерт для симфонічного оркестру „Карогоди” (1979), „Concerto grosso” (1991) та „Concerto lamentoso” (1994) для камерного оркестру. Програмність присутня й у творах для оркестру українських народних інструментів – „Весняні ігрища” (1980), „Українські візерунки” (1985), а також в оркестрових сюїтах для академічного оркестру – „Українські майолікі” (1981), „Українські сюжетні танці” (1988), Симфонія-сюїта „Рідні джерела” (2001).

Особливе місце у творчому доробку А. Гайденка займають сольні концерти для академізованих українських народних інструментів з оркестром – Концерт для баяна з оркестром № 1 (1974, ред. 1995); Концерт для домри „Quasi buffo” (1998); Концерт-рапсодія для цимбал „Циганіада” (2000), Концерт для бандури з оркестром „Перебендя” (2003), Другий баянний концерт та Концерт „Ессе Номо” для акордеона і струнного квартету (2000); Концерт для балалайки з оркестром (2016).

Навіть сам перелік цих творів дає можливість вказати на той факт, що А. Гайденко як композитор, по-перше, тяжіє до втілення жанрової стилістики найрізноманітніших видів (від академічної до

фольклорної), по-друге, синтезує жанри, об'єднуючи концерт і симфонію, сюїту й симфонію, концертну п'єсу та поему-фантазію.

У творчості А. Гайденко є і особлива стилістична лінія, яка виділяється у зв'язку з баяном – інструментом, який для композитора є основним, безпосередньо пов'язаним з його виконавською спеціалізацією. А. Гайденко, як і цілий ряд сучасних вітчизняних композиторів (В. Подгорний, А. Белошицький, В. Зубицький, В. Рунчак, Ю. Алжнєв та інші), є представником „класу” композиторів-баяністів. Однак, баянна складова виступає часто на перший план у двох сенсах:

- 1) як основа інтонаційного мислення автора;
- 2) як одна з провідних тенденцій у виборі стилістики творів, що походить від баянної специфіки.

Баянні та акордеоні твори, створені згідно з основними канонами інструментів, домінують у сфері камерної інструментальної музики композитора. Серед найбільш відомих: Соната для баяна (1986), „Вербунк” та „Весняна хора” (1987), „Прелюдії-картини” (1988), „12 п'єс для дітей” (1991), Соната № 2 „Предковічні відлуння” (2005); для дуету баянів: „Вечір у горах” (1977), „Палехські замальовки” (1979), „Коло” (1979, ред. 2002), „Здравейте, друзі” (1985), „Невестіно коло” (1987), „Плетеніца” (2001), „Коломийка” (2003); для акордеона: „Паризькі таємниці” – 5 вальсів-мюзетів” (1999).

Перший Концерт для баяна з оркестром А. Гайденка створювався і редагувався у продовж 21 року – з 1974 по 1995 рр. Його перший, оприлюднений в 1974 році варіант, призначався для готового баяна, що відбивалось на фактурі солюючої партії, яка у порівнянні з версією, представленою у другій редакції (яка призначена для готово-виборного різновиду інструмента), є менш виразною. Третя і остаточна редакція, що належить до 1995 року, була пов'язана, за словами самого автора, з уточненнями в області оркестрового супроводу. Саме в цій редакції концерт увійшов у репертуар провідних українських виконавців. Так, наприклад, цей твір є серед фондових записів Українського радіо у виконанні народного артиста України, професора Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського Сергія Грінченка з Академічним оркестром народної та популярної музики під керівництвом Святослава Литвиненка.

У Першому баянному концерті А. Гайденка яскраво втілюється неофольклорна лінія творчості композитора, що пов'язана з використанням та сучасним трактуванням, в області гармонізації і фактури, справжніх українських народних тем, які стають основою головної та побічної партій твору. Це, відповідно ігрова пісня-танець „Ой ви кури, курочки” та пісня-веснянка „Зав'ю Вінки”. Поряд з використанням сонатно-поемного виду концертної форми, фольклорна основа тематизму передбачає широке застосування варіантно-варіаційного принципу в розвитку матеріалу. Крім того, для цементування загальної форми твору застосований принцип монотематизму, трактований композитором вільно. Тут немає як такої лейт-теми, а є лише лейт-інтонації, що існують у вигляді коротких мотивів, проникаючих практично в кожен структурну будову композиції.

Головна тема викладається у формі восьмитактного періоду, який швидко переходить у фігураційний фон (ц. 2 партитури). У цей момент вперше з'являється велике оркестрове tutti, яке звучить на фоні баянних пасажів. Коротке експонування теми змінюється її варіантним розвитком, що триває до ц. 4. Тут виникають характерні квартові дублювання мелодії, які у поєднанні з розміром чотири чверті та регістровими зіставленнями, а також завершальними гліссандо, перетворюють тему в гротескний марш (жанрова модуляція). Характерним тембровим рішенням є введення в оркестровий супровід досить тривалого соло цимбал, яке підкреслює народний характер теми та її варіантний розвиток.

Наступний за цим розділ, що містить авторську ремарку *marcato semplice* (ц. 4), можна визначити як розвиваючий і, одночасно, репризний щодо головної партії. Фактура обох партій – баяна соло та оркестру – стає максимально насиченою. Багатозвучна акордика і стрімкі пасажі, спрямовані до кульмінації, яка, досягнувши вершини, як би переривається й поступається місцем новому тематичному матеріалу (ц. 5).

Оркестровий мелодійний матеріал, заснований на квартово-секундових інтонаціях, починає розділ побічної партії. Тема спочатку викладається у баяна соло на фоні високих педалей струнних в оркестрі. Звертає на себе увагу оригінальна гармонізація теми, а також її насичення поліфонічними підголосками, що має бути рельєфно продемонстровано виконавцем.

Епізод – середній розділ сонатної форми – побудований на новій авторській темі, яка характеризується різко синкопованим ритмом та інтонаціями джазового свінгу (ц. 11, авторська ремарка *Sostenuto, buffo*). При викладенні цієї теми – спочатку у баяна, а потім – в оркестрі, поступово відбувається мотивно-тематичний розвиток, побудований на інтонаціях тем експозиції. Провідну роль тут відіграє ритм моно-теми з головної партії, який стає основою для побудови генеральної кульмінації форми, що досягається у точці золотого перетину – (ц. 13, *a tempo* – стосовно теми *buffa*; авторська ремарка *tragedico*). Наприкінці епізоду, починаючи від ц.15, хвиля напруги спадає. Баян і оркестр обмінюються репліками, причому тематичний матеріал, точніше, його відзвуки, представлені в оркестрі, а у баяна звучать каденційні пасажі й трелі.

Реприза починається після витриманого в оркестрі тонічного соль мінорного акорду (ц. 16, *Allegro forte*). Тема головної партії, точніше її моноритм, проходить в оркестрі на фоні особливої технічної формули з перехресним переміщенням функцій у партіях рук баяніста: партія лівої руки, записана в скрипковому ключі, виконується на виборній клавіатурі; правою рукою у тому ж ключі виконується фігурація, в результаті чого обидві формули зливаються у спільному звучанні в рамках однієї теситури (4-8 такти після ц. 16).

Подальший розвиток матеріалу головної партії в репризі відрізняється варіантним оновленням у порівнянні з експозицією (принцип динамічної репризи). Тема народної пісні дробиться на окремі ритмо-інтонації та обростає колористичними підголосками. У фактурі баянної партії переважає тремоло міхом, за допомогою якого утворюється багатозвучна ритмічно-фігуративна вертикаль (від ц. 18 і далі, до ц. 19). Після цього ритмічне фігурування у баяна переривається і в оркестрі з'являється маршова дріб, що відкриває репризний показ гротескного маршу з експозиції в новому фактурному варіанті (*Alla marche* від ц. 19).

Розвиток матеріалу в репризі виходить далі на ще більш високий рівень динаміки і досягає кульмінації у ц. 30. Від усіх тем, які прозвучали раніше, залишається тільки ритмічний фон в оркестрі, що поступово згасає (*poco a poco dim.*), плавно

переходячи в баянну каденцію, розпочату від 5-го такту після ц. 32. У цій каденції соліста присутні інтонаційні елементи всіх тем, які представлені у вільній імпровізаційній манері, з частою зміною темпів і динамічних нюансів.

Несподіваним для формоутворюючої концепції твору є рішення фінальної побудови. На початку коди зібрані ліричні та лірико-ігрові елементи тем концерту, об'єднані авторськими ремарками *Andante cantabile i con anima* (ц. 34). Провідна роль у цій побудові належить темі „Зав'ю Вінки”, а після неї з'являється і зовсім нове мелодійне утворення – одноголосний речитатив баяна (ц. 36, *Lento, rubato, espressivo*). З текстовою ремаркою *attacca* повертається музика швидкого розділу, в якій вже важко встежити за джерелами теми, хоча, це – продовження віртуозної каденціозності (розпочатої раніше, ще до „речитатива”). Спільними зусиллями соліст з оркестром досягають грандіозної фінальної кульмінації твору, в якій урочисто стверджується моноритм головної теми концерту.

Різноманітність фактури партії солюючого інструмента у поєднанні з майстерним використанням специфічних прийомів гри (тремоло міхом, гармонічні та мелодійні фігурації, інтонаційна будова пасажів) демонструє глибоке знання баянної специфіки та вигідно презентує ресурс виражальних можливостей цього академічного інструмента.

Висновки. Вищезначені спостереження дають підстави класифікувати Концерт для баяна з оркестром № 1 А. Гайденка як масштабний і яскравий твір композитора-баяніста, в якому автор демонструє власне розуміння концертної форми у її баянному втіленні, створюючи з'єднанням неофольклорних і неокласичних витоків яскраво-переконливу концепцію українського баянного концерту.

Перспективи дослідження. Окреслена тематика представляє дослідницьку перспективу в напрямі здійснення аналізу провідних виконавських інтерпретацій вищезначеного концерту як вітчизняними, так і закордонними майстрами гри на баяні.

Список використаних джерел і література:

1. Давыдов Н.А. Теоретические основы формирования исполнительского мастерства баяниста. Київ: Музична Україна, 2006. 326 с.
2. Имханицкий М.И. История баянного и аккордеонного искусства. Москва: РАМ им. Гнесиных, 2006. 520 с.
3. Пташенко С.В. Жанри танцю та пісні у баянній творчості українських композиторів: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства: 17.00.03 „Музичне мистецтво”. Харків: ХНУМ ім. І.П. Котляревського, 2014. 17 с.
4. Семешко А.А. Портреты современных украинских композиторов-баянистов (в форме диалогов). Анатолий Гайденко. Харьков: Майдан, 2010. 84 с.
5. Сташевський А.Я. Сучасна українська музика для баяна: виражальні засоби, композиційні технології, інструментальний стиль. Луганськ: Янтар, 2013. 328 с.

References:

1. Davydov, N.A. (2006). Theoretical bases of formation of performing skills accordionist. Ky`yiv: Muzy`chna Ukrayina [in Russian].
2. Imhanickij, M.I. (2006). The history of the bayan and accordion art. Moskva: RAM im. Gnesinyh [in Russian].
3. Ptashenko, S.V. (2014). Genres dance and songs in the accordion works of Ukrainian composers. Extended abstract of candidate's thesis. Xarkiv: KharNUA [in Ukrainian].
4. Semeshko, A.A. (2010). Portraits of modern Ukrainian composers-bayanists (in the form of dialogues). Anatoly Gaydenko. Har'kov: Majdan [in Russian].
5. Stashevs`ky`j, A.Ya. (2013). Contemporary Ukrainian music for the accordion: expressive means, composite technologies, instrumental style. Lugans`k: Yantar [in Ukrainian].